

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Östergöthlands Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifne

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INLEDNING TILL

Kongl. Maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1817/1821-1851/55.

Kungl. Maj:ts överståthållares i Stockholms stad och Kungl. Maj:ts befallningshavandes i Sveriges län till Kungl. Maj:t femårsberättelser. Vissa femårsperioder finns även tabellbilagor.

Berättelserna innehåller följande avdelningar:

- Länets allmänna beskaffenhet
- Innevånare
- Näringar
- Politisk författning
- Städer

Efterföljare:

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetad och utgivet av Statistiska centralbyrån. – Stockholm, 1863-1912. Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes uti Östergötlands Län till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifne Embets-berättelse för åren 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

Digitaliserad av Statistiska centralbyrån (SCB) 2010.

Vid digitaliseringen har en innehållsförteckning skapats och lags till.

KONGL. MAJ:TS BEFALLNINGSHAFVANDES

uti

Östergöthlands Län

till

KONGL. MAJ:T

i underdänighet afgifne

EMBETS - BERÄTTELSE

för åren 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

STOCKHOLM, 1850.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL

Underdånig berättelse

	Sid.
§. 1. Länets allmänna beskaffenhet.....	3.
Under de sex år, hvilka denna underdåniga berättelse, enligt Nådigste befallning, bör omfatta, har skiftesverket fortgått sålunda att:.....	4.
§. 2. Invånare.....	5.
§. 3. Näringar.....	10.
Egentliga åkerbruket.....	11.
§. 4. Binäringar.....	16.
Rofdjur äro anmälda dödade:.....	17.
Salpeturnäringens idkare äro nu mera få till antalet, och har tillverkningen af denna vara utgjort:.....	17.
§. 4. Allmänna anstalter.....	19.
För att till slut följa den öfversigt af bankrörelsen som intogs uti sednaste underdåniga Femårsberättelsen, torde enahanda uppgifter här böra för de påföljande åren införas i afseende på ställningen vid hvarje halft års slut, nämligen:.....	20-21.
Brandstods-föreningarne.....	22.
Uti Försäkringsbolaget för lösegendom uti städerna, har.....	22.
Antalet i länshäktet förvarade fångar var.....	23.
§. 5. Städer och Köpingar.....	23.
Norrköping.....	23.
Linköping.....	28.
Söderköping.....	29.
Vid stadens Tullkammare Mem har tulluppbörden utgjort:.....	29.
Wadstena.....	30.
Stadens Lärdomsskola har bevistats:.....	31.
Skenninge.....	31.
Motala.....	31.
Waldemarsvik.....	31.

Tabellbilaga

Tabell för Städerne inom Östergötlands Län, från och med år 1843, till och med år 1847

Tabell för Landet inom Östergötlands Län, från och med år 1843, till och med år 1847

Underdånig Berättelse om tillståndet i statistiskt och ekonomiskt hänseende inom Östergötlands län för åren 1842, 1843, 1844, 1845, 1846 och 1847.

§. 1.

Länets allmänna beskaffenhet.

Naturens stilla gång har ej medfört några märkbara förändringar uti länets allmänna beskaffenhet, och människans verksamhet är alltför inskränkt, för att under så kort tid, som denna underdåniga berättelse omfattar, förmå att åstadkomma något af större inflytande deruppå. Afrödning utaf skogen fortgår emedlertid mångstades, såväl uti de aflägsnare delar utaf skogstrakterna, som äfven i grannskapet af slättbyggen; en och annan odling sker af förut obegagnad eller af vatten fördränkt mark; men en lång följd af år erfordras för att härutaf finna spår till inverkan på det helas beskaffenhet och förhållanderna i allmänhet.

Det största företag, som i denna rigtning ägt rum under de år, hvilka utgöra föremål för denna underdåniga berättelse, är, mindre sjösänkningar att förtiga, den fullbordade sänkningen af sjön Tåkern. Sjöns belägenhet uti den fruktbara Wadstena-trakten, dess långgrunda stränder, som läto hoppas att af sjöbotten erhålla lika ypperlig jord, som de densamma omgivande åkrar och ängar, den i ögonen fallande förmånen att genom sänkning af sjöns vattenyta göra stora sträckor af vattensjuk mark torr och odlingsbar, samt lättheten af företagets verkställighet, hade länge varit inbjudande skäl att utföra det. Men svårigheten att härtill förena de 223 särskilda strandägarnes meningar och sinnelag utgjorde ett mäktigt hinder, hvilket blott kunde öfvervinnas genom ett fortsatt ihärdigt bemödande af för det allmänna bästa särdeles lifvade män, som dervid uppoffrade mycken tid och möda. Arbetet med gräfning af den breda kanal, hvilken afleder sjöns öfverflödiga vatten, begynte uti Augusti månad 1842 och afsyntes fullfärdigt trenne år derefter. Då var sjöns yta sänkt 6 fot, och 3,327 tunnland ny mark från sjöbotten vunnit; 1,076 tunnland

vattensjuk mark beräknades såsom hufvudsakligen förbättrade, ehuru väl en ej obetydlig vidd af sådan jord icke är uti denna beräkning inbegripen. Rågångskarta, de särskilda byalagen emellan, stadfästades redan 1846 i Juni månad. Ingen enda tvist drogs inför domstol. Den vunna marken är af åtskillig beskaffenhet. Större delen god lera eller svart djjord; en ej obetydlig del utgöres af lera, öfverströdd med, för det mesta, kalksten, och vid pass $\frac{1}{10}$ af sand. Alltsammans är en önskelig tillökning uti ägovidd för de kringboende hemmansägarna, och hvad som ej är tjenligt till åker, blir användbart till äng, som i den orten förut är särdeles knapp. En ringa del af den vunna sjöbotten är sådan, att den endast till skog och mulbete kan begagnas.

Den förr gjorda anmärkningen i afseende på klimatet, att vintrarne begynna senare än fordom, och vårarne äfvenså, har vunnit ytterligare styrka genom senare årens erfarenhet, ehuru väl det erfordras sammanstående iagttagelser under många tiotal af år för att utröna huruvida denna förändring kan anses annat än tillfällig för en kortare tidsperiod.

De många byarne, hvilka uppfyllt Östgötha-slätten, förminskas till antalet årligen genom fortgående laga skiften. Under de sex år, hvilka denna underdåniga berättelse, enligt Nädigste befallning, bör omfatta, har skiftesverket fortgått sålunda att:

År.	Antal laga skiften som ägt rum.	Vid förmedladt hemmantal.	Delägare		Beviljad utflyttningshjälp.		
			som qvarbo.	som utflyttat.	R:dr	sk.	r.
1842	41	81 $\frac{3}{8}$	118	129	2,747	—	—
1843	58	118	168	186	4,232	—	—
1844	61	135 $\frac{3}{8}$	204	207	11,232	28	2
1845	48	98	160	178	4,807	11	4
1846	36	66 $\frac{6}{10}$	109	81	4,704	39	—
1847	52	82 $\frac{1}{4}$	139	133	5,259	1	3
Summa	296	584 $\frac{1}{8}$	898	914	32,982	31	9

Vid dessa utflyttningar bemödar sig hvar och en att bygga den nya bostaden så rymlig och vacker, som han har råd till; ägorna skola ock genom nya hägnader skiljas från grannarnas, så att hvar och en får sköta sin jord efter som han bäst finner

för godt, utan intrång eller hinder af andras olika sätt att behandla sin. Härigenom medtagas de egentliga skogarna uti slätthyggdens grannskap betydligt, och de aflägsnare tillgripas småningom mera och mera; men sjelfva slätten förändrar sig jembväl, blir år från år, genom de vid utflyttade bostäderna skeende trädplanteringar, mindre kal; och man bör kunna förvänta sig att den uti en framtid får ett mycket behagligare utseende för sommaren och för höstetiden ett mindre ödsligt.

Tillväxten af backstugor fortgår jembväl såsom en nödvändig följd af folkmängdens ökande. Deras antal, som år 1842 var omkring 5,650, uppgår nu till något mera än 8,000, förutom torp samt undantag eller afsondringar från hemman. Vid missväxtår utgör denna obesutna befolkning en betydlig olägenhet; men olägenheten ersättes under de vanliga åren derigenom att jordägarne hafva god tillgång på arbetsfolk till de odlingar och företag, hvilka årligen utföras till egendomarnas förbättring, väg-omläggningar, byggnader, m. m.

§. 2.

Invånare.

Folkmängdens ökning har under åren 1842—1847 fortfarit, ehuru ej uti helt och hållet enahanda förhållande som de föregående.

Enligt mantals-längderna, funnos vid 1842 års början 98,447 personer af mankön och 106,990 af qvinkön, summa 205,437 personer, samt vid 1847 års slut 103,890 personer af mankön och 112,701 af qvinkön, summa 216,591 personer. Tillökningen utgör således under 6 år 5,443 af mankön och 5,711 af qvinkön, tillsammans 11,154 personer, eller $5\frac{1}{10}$ procent af 1841 års folkmängd, ungefärligen $\frac{1}{10}$ procent om året. Emellan åren 1813 och 1823 utgjorde den öfverhufvud årligen $1\frac{1}{2}$ procent; emellan 1823 och 1833 öfverhufvud $1\frac{1}{10}$ procent årligen; emellan 1833 och 1843 öfverhufvud $1\frac{1}{10}$ procent årligen.

Då jag emottog läns-styrelsen, eller vid början af år 1836, utgjorde länets folkmängd enligt mantals-längderna 194,629 personer, hvaraf i städerna, med Motala köping, 20,384, samt på landsbyggheden 174,245. Vid slutet af sistlidna år 1848 utgjorde hela folkmängden 218,252, hvaraf i städerna 25,268, och på landsbyggheden 192,984. På de tretton åren har folkmängden således ökat sig med 23,623 personer, hvaraf städernas med 4,884 eller nära 24 procent och landets med 18,739 eller $10\frac{1}{4}$ procent. Tillökningen kan beräknas öfverhufvud årligen till $\frac{1}{10}$ procent.

Men sista årets tillökning utgör blott $\frac{1}{100}$ procent; hvaraf det vill synas som om folkökningen ej mera fortgår med så hastig tillväxt som förr. Orsakerna härtill äro flerahanda, och afflyttningar från vissa orter af länet begynna att verka något på dessa zifferor. Förutom de afflyttningar, hvilka ske till Stockholm och andra inrikes orter, och hvilka sistnämnde torde någorlunda motsvaras af inflyttningar från andra, hafva de sednare åren starka utflyttningar ägt rum till Norra Amerika. Pass för sådant ändamål har uttagits, åren 1843 och 1844 för . . . . . 3 personer,

år 1845	23	d:o
„ 1846	115	d:o
„ 1847	9	d:o

Sedermera har likväl antalet ökats ganska betydligt, med mera än 400 personer. Hela familjer af förmögen allmoge, man, hustru och till och med 8 barn, hafva utflyttat, medtagande tjenstefolk; dessutom hafva många nygifta par samt ensamme drängar begifvit sig åstad att på andra sidan hafvet söka sin utkomst. Hufvudorsaken till dessa utflyttningar är ingalunda religions-svärmeri eller politiska menings-skiljagtigheter, utan den är helt enkelt öfvertygelsen att uti det nya land, de uppsöka, finna bättre materiel utkomst, än uti det gamla fäderneslandet. Nord-amerikanska fristaternas samsälls-tillstånd har uti de publika bladen blifvit så fördelagtigt afmålad, att föreställningen derom vunnit insteg uti folkets sinnen, och frestelsen att försöka hvad sanning häruti ligger har blifvit stark. De flesta utvandrarne äro från Kinda härad, en bergig skogsbyggd med inskränkta odlingsmarker och vidsträckta, nu mera mycket medtagna skogar. Afsättningen af skogsprodukterna är långväga och svår; bruks- och bergsrörelse finnas ej inom trakten och arbetslönerna äro små. Begäret till mera vällefna har spridit sig äfven dit, och medlen att tillfredsställa detta begär erbjuda sig ej lika lätt, helst idogheten der är inskränkt till de vanligaste enklare landtmannagöromålen, för hvilka fältet ej tyckes rymligt nog eller nog tillfredsställande. Hos en del är det ett visst begär för ombyte, en nyfikenhet att se verlden eller söka lyckan, en öfverlefva af forna tiders äfventyrare-sinne, som förleder dem att gå obekanta öden emot uti det nya omätliga landet, der det ej är så »trångt» som de säga det är uti hembygden.

Det kan ingalunda förnekas att utkomsten i nyssnämnde mera aflägsna belägna skogstrakter är knapp för dem, hvilka, utan egen fastighet, skola lefva af sina händers arbete vid jordbruket. Jordägarne, hvilkas öfverskott af produkter oftast har en genom lång transport betungad afsättning, pålägga sina jordtorpare skyldigheter, som föga motsvaras af torplägenheternas förmåner, och med den dagspenning, som gifves åt arbetaren, förmår han ej att försörja sig med hustru och barn. Daglöna-ren vill ej umbära det husliga lifvet, den enda lycka hvaruti han kan täfla med den

uti förmögenhet bättre lottade; och då sålunda jemvigten saknas emellan känslan af lifvets behof och medlen till att fylla dem, så uppstå svårigheter som lifligt kännas. Genom större insigter uti ett fördelaktigare användande af ortens natur-förmåner och derpå sig grundande förbättrad landthushållning, bör man kunna hoppas att missförhållanderna skola något mera jemna sig. Men i tidens längd kan den tilltagande jordbruks-folkmängden uti ifrågavarande trakter icke äga sin bergning utan sådana binärningar i större skala, som finna ständig afsättning uti allmänna handelsrörelsen. Väckandet af hågen för sådana är derfore en angelägenhet af vigt i den orten.

Den förut gjorda anmärkningen, att qvinnornas antal öfverstiger männernes, fortfar att vara riktig, ehuru det vill synas att förhållandet vid 1847 års utgång något ändrat sig till männernes fördel; ty, då det vid 1835 års slut var såsom 100 till 109½, och vid 1842 års början antalet mankön öfver hela länet förhöll sig till antalet qvinkön såsom 100 till 109, var förhållandet vid 1847 års utgång såsom 100 till 108,½; och om man åtskiljer förhållandet i städerna från det på landsbyggden, så var år 1842 antalet mankön på landet till antalet qvinkön såsom 100 till 108, då det 1847 var såsom 100 till 106½. I städerna förblef det olika förhållandet af 100 till 126 nära nog lika, då det 1847 var såsom 100 till 125½. Uti Wadstena fortfar den största öfvervigten på qvinnornas sida, nämligen utöfver 50 procent.

Den ökade folkmängden har ingalunda medfört ett i samma förhållande ökad antal beväringsskyldige ynglingar. Folkmängden har hvarje år ökats uti en någorlunda lika tillväxt; men beväringsskyldige ynglingarne äro, enligt vederbörandes uppgifter, till antalet ena året betydligt skiljagtige från det andra. Så utgjorde t. ex. 1844 detta antalet 2,428 stycken, då det påföljande året 1845 blott utgjorde 2,385; och då antalet år 1846 var 2,540, så nedgick det år 1847 till 2,275.

Detta förhållande häntyder på orsaker, som ligga djupare in uti menniskonaturen, än att de kunna blifva föremål för närmare utredande uti denna underdåniga berättelse, och kan såsom ett enstaka faktum icke blifva någon tillförlitlig grund för bestämda slutledningar; men det synes som om god eller dålig årsväxt skulle betydligt inverka på dödligheten bland allmogens barn äfvensom på den hastigare eller långsammare utvecklingen af deras kroppskrafter. Således kan förmodas, att den starka missväxten år 1826 menligt inverkade på uppfödandet af de späda barn som det året föddes, och hvaraf ett mindre antal hunno fyllda 20 år, än som af barn, födda nästföregående åren, hunno denna ålder. Den klass beväringssmanskap, som föddes 1827, året efter missväxten, befanns vid mönstringarne 1848 ännu mindre tåtrik än den föregående, utgörande blott 2,048 stycken. Anmärkningsvärd är i alla fall den långsamhet, hvarmed allmogens söner i allmänhet uppväxa. Ehuruval åtskillige undantag finnas, helst uti vissa skogstrakter, der de ljushåriga utgöra flertalet, så äro

ynglingarne vid fyllda 20 år vanligen ej fullväxta, och många så långt ifrån att vara det, att de, befunna undermålige vid beväringmönstringen, likväl några år efteråt visa sig hafva uppnått en längd, som icke obetydligt öfverstiger den för giltigheten vid en beväringmönstring tillräckliga.

Hvad beträffar folkets bildning, så står den ännu ungefärligen på samma punkt, som då sednaste underdåniga Femårs-berättelse afgafs. Laglydnad och ordentlighet i allmänna lifvet fortfara att utgöra hufvuddragen hos folket; känslan af samhällspligter och rättigheter är lefvande hos detsamma. Sederna äro temligen oförändrade, med öfvervägande rigtning åt materiella och förklemmande njutningar, ehuru fyllerilasten icke kan anses tilltaga. Oäkta barnens antal synes deremot ökas, äfvensom socknarnes betungande med deras omvårdnad. Klädedrägterne blifva småningom mera och mera förfina; karlarnes äro väl ännu merendels af vadmal för vintern, och skinnpelsen begagnas oförändradt af arbetaren: men paraplyer och galoscher äro mycket brukade af de unga drängarne. Linnat är mångenstädes utbytt mot bomullslärf, och sommarkläderne här och der af bomullsväfnad. Qvinnornas vinterklädnad består oftast af ylle och bomull sammanväfdt; i öfrigt af bomull mera än linne. Hufvudet betäcker nu som förr af sidenduken eller bomullsklädet, och den rutiga yllejalen omsluter qvinnan ständigt, när hon är ute på någon längre väg.

Lefnadsättet inomhus är hos de rikare bland allmogen förfinadt till mat och dryck, likasom hos medelklassens ståndpersoner; möbleringen ofta dyrbarare, men den lyx, hvarpå största värdet sättes, är vackra hästar. Husen byggas nu med större anspråk än förr, ofta 2 våningar och ett större antal rum, hvaraf ett eller flera stå uppstädade att begagnas blott då främmande göra besök. Likväl byggas husen för kreaturen jemväl bättre än förr, rymligare och ändamålsenligare. Halmtaken förbytas mera och mera mot tegeltak, och allmänna välmågan hos denna den talrikaste klassen af länets invånare är uti tillväxt.

Huru det förhåller sig med välmågan hos de öfriga klasserna, är mera ovisst. Tilltagit har den i allmänhet ej. Lefnadskostnaderna ökas gerna i större proportion än inkomsterna; och för många är den behållna inkomsten af en egendoms afkastning mindre nu för tiden, derigenom att tjänstefolkets och arbetarnes vilkor måst förhöjas, sedan deras anspråk på delagtighet uti lifvets kroppsliga njutningar ökats. Den, som ej vet att lämpa sin verksamhet och användandet af sina krafter efter tidernas förändrade skick, den försättes småningom uti sämre ställning än förut; den, som icke flyttar fötterna, då tidens trampqvärn vrider sig kring sin axel, den sjunker först och faller sedan.

Fattigvården har under åren 1842—1847, med undantag af ett enda år, nämligen det efter 1845 års till stor del misslyckade skörd, fortfarit ungefärligen

såsom förut, enär den nya författningen derom, med deraf härflytande fördubblade kostnader, ej trädde i verkställighet förr än mot slutet af 1847. Nyssnämnde missväxt drabbade synnerligast östra delen af länet och det till en grad som, äfven af de äldsta jordbrukare i den orten, ansågs vara oerhörd. Af råg erhöles mängenstädes föga öfver utsädet åter, och vårsåden gaf också en ringa äring. Orsaken ansågs hufvudsakligen ligga uti 1844 års utomordentligt våta väderlek, som gaf dåligt utsäde uti en alltför vattendränkt jord. För de af missväxten hemsökta socknar samman-skötos inom länet af enskilda personer och af kommuner både penningar och spannmål till belopp af 6,745 R:dr, 21½ Tunnor råg, 39½ Tunnor korn, 1 Tunna ärter och 3 Tunnor blandsäd. Derjemte täcktes Kongl. Maj:t af statsmedel bevilja ett understöd af 40,000 R:dr till återbetalning på 3:ne år. Sistnämnda medel användes visserligen till någon del att understödja dem, som icke behöft för tillfället falla fattigvården till last, men hvars förmåga att fortfarande bruka sina hemman äfventyrats, om de utan sådant biträde måst försälja dragare och redskap till kronoutskylderna; hufvudsakligen användes likväl understödsmedlen såsom tillgång för socknarnas fattigvård. Fattigvårdsstyrelserna blefvo derigenom satte uti tillfälle att uppköpa dels varor att af understödstagare förarbetas, dels ock spannmål, som förmaldes och till lindrigare pris än de gångbara försåldes till sådana fattiga, hvilka förmådde något arbeta för egen försörjning. Några socknar sysselsatte sina arbetsföre understödstagare vid vägförbättringar, hvarigenom besvärligare backar afjennades; andra utfunno andra sysselsättningar för dem, mera eller mindre lönande, men alla syftande på att lemna den flitige utväg att genom sitt arbete försörja sig och de sina, samt ådagalägga att den late och försumlige bör hafva föga att förvänta af sina medmänniskors hjälp. Det är ej känt att någon förfors af brist, och de statsmedel, som till understöd erhöles, äro alla riktigt återbetalda, utan att någon fråga uppstått om dröjsmål dermed eller om afskrifning.

Gröfre brott hafva visserligen förefallit många nog; dock ej till så stort antal, att det kan föranleda särdeles större uppmärksamhet än förr. Stöldernas antal har deremot under ifrågavarande tidpunkt uppnått en förfärande tillväxt, till och med utöfver hvad uti sednaste underdåniga Femårs-berättelse måste anmälas. Då hade redan från 44 personer, som år 1836 straffades för 1:sta eller 2:dra resan stöld, antalet sådana brottslingar, år efter år, uppgått så, att det år 1842 utgjorde 135 eller tredubbelt. Norrköping är härunder ej inbegripet. Nu har dermed förhållit sig så, att det år

1843	ännu var	135	stycken, men blef
1844	. . . . .	156,	

Berättelse öfver Östergöthlands län för åren 1842—1847.

1845	165,
1846	192, hvarefter det år
1847 nedgick till	144.

Huruvida sistnämnda förminskning är en tillfällighet eller beroende af fortfarande dertill verkande orsaker, skall utvisas af de efterföljande årens förhållanden.

Såväl benägenheten till stöld som det sinnelag, hvilket föranleder begåendet af andra brott, torde framdeles kunna mera dämpas och öfvervinnas, om undervisningen uti sockenskolorna erhåller den samvetsgranna rigtning, som dermed i första rummet bör afses, och om dessa bildnings-anstalter kunna hållas fria från det, som för dem bör vara främmande. Uti många socknar mötte skolornas inrättande svårigheter, på ett och annat ställe motvilja; men vid 1847 års slut funnos de i gång uti 114 socknar inom länet samt 4 städer. Sedermera hafva ytterligare 33 stycken blifvit ordnade i socknarne på landet och en uti stad, så att blott tvenne socknar ännu sakna de nådigst anbefallda sockenskolorna. Sjutton stycken åtnjuta något, ehuru föga betydligt, understöd till skollärares aflönande utaf statsanslag.

Önskligt vore, om undervisningen uti dessa skolor kunde sträcka sig till det praktiska uti trädgårdsskötseln och derigenom meddela den uppväxande generationen dels mera håg för skonandet af träd i allmänhet, dels mera smak för deras planterande samt mera erfarenhet af det gagnande och det behagliga uti sådana arbeten, som äro de mest tacksamma mot den deruti nedlaggda mödan. Men för att vinna ett sådant ändamål, erfordras i första rummet att de skollärare, hvilka genomgå Seminarium, derstädes erhålla undervisning uti trädgårdsskötseln, och dernäst att socknarne släppa till ett stycke jord i närheten af skolan. Större anslag af statsmedel är derföre nödigt för seminarierna; men vinnes tjenlig undervisning derstädes, torde nog skollärarne, understödde af pastores, förmå öfvertyga sockneboerna om gagnet af sådana anstalter, och, om nyttan inses, tveka sockneboerna ej att bringa saken till verkställighet. Den vore af gagneligare påföljder än vid första påseendet förefaller.

§. 3.

Näringar.

Den ojemnförligt vigtigaste, landthushållningen, torde först böra betraktas till sina särskilda hufvuddelar, åkerbruket, ängsskötseln, skogshandteringen och ladugårdsskötseln, samt derefter uti sin helhet, såsom sammanhängande näringsgren. Med

landthushållningens utöfvande förenade binärningar äro deremot så mycket beroende af särskilda lynnen, vanor och andra omständigheter, att de ej kunna anses inverka på landthushållningens gång i allmänhet, utan böra särskildt upptagas. Bränvinsbränningen gör likväl på flera orter ett undantag, och torde derföre ställas närmast i sammanhang med landthushållningens hufvudsakligaste föremål.

Egentliga åkerbruket har från 1842 till 1847 föga förändrat sig. Något större delar af åkern hafva väl de sednare åren användts till klöfver, men i det hela obetydligt verkande på fodertillgångarna och icke motsvarande den förminskning häruti, som den mot förra tider så betydligt utvidgade potates-odlingen medfört. Denna sistnämnda växt hade år 1846 utträngt andra på långt större fält, än som var förenligt med vidmagthållandet af åkerjordens bördighet; men dess lätta och fördelagtiga afsättning till bränvinsbrännare förledde mängden att år efter år utvidga sina potatesodlingar. Emellertid förnyade sig då den gamla erfarenheten, att all öfverdrift straffar sig sjelf, och potates-sjukan, som det året så allmänt spridde sig inom länet, förtog ganska hastigt den förut rådande benägenheten att till denna rotväxt använda såväl tjenlig som otjenlig jord. Numera är jordbrukaren angelägen att härtill utvälja blott en passande jordmån, och de flesta bränvinsbrännare hafva nedsatt sitt pris på potäterna. Produktionen af potäter nådde troligen med 1846 sin största höjd.

Det reguliera cirkulations-bruket har ej vunnit insteg hos jordbrukarne i allmänhet. De anföra mestadels till skäl, att detta ger mindre höstsäd än det gamla brukningssättet; att höstsäden likväl är den som ger säkraste afkastningen, största inkomsten och största foder mängden; att cirkulations-bruket är kostsamare, enär det erfordrar en förökad arbetsstyrka, och att en blandsädsskörd ger större tillgångar för kreaturens utfodring än en skörd af något grässlåg. Det vissa lärer vara, att åkerbrukets största fördelar ernås, då det rättas efter jordmånens och ägornas beskaffenhet, och att hvad som på en egendom är fördelagtigast, skulle på en annan medföra mindre förmåner; samt att ordnandet af ett riktigt cirkulations-bruk erfordrar långt större insigter, såväl uti jordbrukets grundsanningar som uti de vetenskaper, från hvilka hjälpmedel kunna hemtas till befordrande af dess högsta utveckling. Förr än sådana insigter blifva allmänna och exemplen på deras lyckade tillämpning uti landshushållningen talrikare, förr kan man ej förvänta att det rationela cirkulations-bruket blir i denna landsort antaget af mängden.

Hvete och råg sås nu mera än förr, men korn mindre. Vissa trakter, som för längre tid tillbaka varit ryktbara för att lemna ymniga kornskördar, producera nu långt mindre af detta sädesslag. Genom oförsigtig och utsugande behandling har åkern blifvit magrare och bär snarare höstsäden än kornet, som fordrar fet och djup jord.

Rågen är och förblifver troligen hufvudsädet, emedan detta sädesslag först och främst lemnar det allmännaste och nödvändigaste födoämnet för det alltjemt tilltagande antalet menniskor och derjemte det drygaste foder för kreaturen; samt dernäst derfore att det har en särdeles god afsättning uti bränvinspannan, sedan nu bränvin och spritdrycker med andra benämningar utträngt öl och dricka hos mängden, samt åtgången af råg ökats i samma förhållande, som den af korn minskats inom orten.

Ärter begagnas nu långt mindre än fordom, sedan potäterna vunnit så mycket insteg uti hvarje hushåll, och bönor hafva varit nästan sällsynta. Sedan likväl potates-sjukan blifvit så allmän, hafva bönorna åter begynt att visa sig på en och annan åker. Rofvor och kålrötter begagnas jemväl endast till ringa myckenhet uti köket; der de odlas i större mängd, begagnas största delen af dem till kreaturen.

Hafrå sås gemenligen blott på nyodlingar och begagnas nästan uteslutande till hästars utfodring. Man betvillar nästan att svinen kunna med hafrå göras feta och att hönsen kunna trifvas med sådan föda. Deremot nyttjas blandsäd, af hafrå blandad med någon del korn, på betydliga sträckor af åkern såsom ett säde, hvilket man har anspråk uppå att alltid gifva full skörd, om jordens växtkraft genom flera föregående sädesskördar blifvit medtagen. Blandsäden begagnas ock till mångahanda behof: till malt, till kreatur och hästar, till bränvinsbränning, samt understundom, då rågen är sötig, att med densamma blandas vid brödbakning.

Linsor, helst gula, sås på vissa ställen oblandade, för att samfäldt med råg användas till bröd, helst om rågens bergning skett under våt väderlek.

Till lin begagnas åkerjorden på ganska få ställen och äfven der till mycket inskränkt vidd. Till hampa begagnas den ej; der sådan sås, sker det på mindre, särskildt valda täppor.

Ängsskötseln inskränker sig merändels till att upplöja de ängar, hvilka äro mindre bärande, såvidt sådant kan ske, och att åter beså dem med gräsfrö. Gödning af äng utan dess upplöjning har man visserligen ej exempel uppå. Men de sednare åren hafva några arbeten blifvit gjorda för att med vatten öfversila magra ängar, och utgången har ådagalagt den ofantliga vinsten af dylika företag, der lokalen är tillräckligt sluttande och vattentillgången tillräckligt gifvande.

Skogshandteringen inskränker sig i allmänhet till att genom gallring afverka hvad skogen tål, eller derutöfver när behofvet så kräfver. Likväl har, sedan trakt-huggning införts på allmänningar och boställsskogar, många enskilde påtänkt ett dylikt ordnande af deras skogsafverkning. Många betänkligheter möta dock härvid, förnämligast i afseende på ogynnsamma lokalförhållanden, hvilka här äro så vanliga. Man befarar nämligen att de jordfattiga bergen, som nu bära skog, skola vid trakt-

huggningen, genom det med ens skeende borttagandet af de skuggande träden, af solhettan så förtorkas, att nya plantor svårligen der kunna åter uppspira, åtminstone ej inom den tid som nu är tillräcklig för deras återväxt. Man har äfven svårt för att vid trakthuggnings-afverkningen på vår brutna och ojemna mark, der bergshöjder omväxla med bredare och smalare dalgångar, tillämpa systemet med de rätliniga figurer, som det ansetts fordra för sitt tillräckliga ordnande och sin regelmässiga verkställighet. Det är likväl att hoppas, att det öfverdrifvet pedantiska skall vika för det praktiska förståndet, och vetenskapens regler småningom finna sin tillämpning i öfverensstämmelse med såväl olika erfarenhet som omväxlande lokal-förhållanden.

Den för några år sedan först brukade sågen till trädens fällning och vidare afkortande har på många ställen begynt att brukas, såsom ganska mycket trädbesparande; men dess införande till ständigt bruk vid fällningen möter vissa svårigheter, hvilka troligen alltid komma att förhindra denna önskans fullbordan. Emedlertid är dess gagn efter trädets fällning så väl insedt, att begagnandet härtill otvifvelaktigt småningom kommer att tilltaga.

Återplantering af skog eller frösädd i sådant ändamål utgöra ännu sällsyntheter, fastän man ser och vet, att der det skett har det lyckats väl. Dels den ringa håg man i allmänhet äger att göra uppoffringar för efterkommande, dels den föga utsigt som är att egendomen, numera så rörlig, framgent qvarblifver inom släkten, dels ock tröghet i tankar och sinne, motverka eller förhindra denna åtgärd för framtida gagn.

Ladugårdsskötseln har tillvunnit sig en mera allmänt ökad uppmärksamhet under denna tidrymd. Några landthushållares bemödanden, att genom välberäknad fodring uttaga ovanligt stor behållning af sin ladugård, har uppväckt en håg att genom likartade bemödanden vinna lika förmån. Mången har ock funnit möjligheten att af samma slags kor erhålla en till hälften mera förökad afkastning, och åtskillige hafva lyckats att nära fördubbla den. Derföre hafva också en del landthushållare, som förut sökt att genom stallning af oxar draga inkomst af fodret, numera trots sig finna säkrare behållning genom ett ökad antal kor. Emedlertid står bränvinsbränningen på många ställen uti ett nära förhållande till den ökade inkomsten af koladugården. Allmänt har man nu insett angelägenheten att underhålla ett större antal nötkreatur än förr skett, och de stegrade priserna ådagalägga nog samt att meningen härom ej är inskränkt inom denna landsort.

Bemödandet att förskaffa sig godt slag af nötkreatur syftar nästan uteslutande på mjölk-afkastningen, emedan köttet hos oss ej uppnått så högt pris, att vinsten af kreaturs uppfödande, endast för slagt, kan uppväga vinsten af deras uppfödande till mjölkkor eller dragare. Några possessionater hafva gjort stora uppoffringar uti pen-

ningar, för att skaffa sig kreatur af större utländska slag, och det synes väl lyckadt, såvida utfodringen kan bibehållas vid den behöfliga myckenheten för de stora djuren; men de flesta tro att Smäländska kon, när den väljes med insigt och utfodras med omsorg, ger större vinst och en säkrare fortfarande behållning än de utländska slagen. Croisering med tjurar af större utländska racer anses likväl vara fördelagtig, och man tror att deraf kunna bildas inhemska konstanta slag i tidens längd, om fortsatt bemödande deråt egnas. Derföre önskas ock att tjurar från stam-holländeri måtte, likasom hingstar från stuteri, stationeras uti orten och likasom de betjena mot betalning.

Fårskötseln står på enahanda punkt som förut och synes ej hafva att påräkna någon mera lysande framgång uti denna ort, hvars natur-förhållanden icke äro för densamma särdeles gynnande. De släta jordytorna bestå nämligen af fet och bördig jord, som kan gifva större afkastning om den begagnas annorlunda än till färbete, och de öfriga markerna äro merendels skog- och buskbeväxta eller sankar kärr, hvilka för fåren äro föga tjenliga. Fodret är ock för dyrt för att här kunna i pris täfva med norra Tyskland, der djuren gå ute flere månaders längre tid än här. Våra regniga höstar motverka jemväl fårens trefnad uti den sena årstiden. När härtill lägges den outtömliga tillgången på tysk ull och amerikansk bomull för låga priser, så blir klart att blott ett och annat särskildt förhållande kan föranleda jordägaren att hålla en talrikare fårahjord.

Hästafveln har bibehållit sig på den goda ståndpunkt, som uti föregående underdåniga Femårs-berättelse är omnämnd.

Svin uppfödas talrikt, men utan synnerligt afseende på slag; ty hvad slag det än är, så går släsket åt till temligen fördelaktigt pris, och då synes det jordbrukaren bättre och mindre äfventyradt att uppföda svin af suggor, som han sjelf pålagt, än af sådana hvars inköp skulle vara ganska dyrt.

Gäss, höns och annat fjäderfä födas såsom vanligt, utan särdeles bemödande att förbättra slagen.

Biskötseln, som torde böra räknas till landthushållning, är mycket inskränkt, då det låga priset på socker så mycket minskar efterfrågan af honung.

Landthushållningens gång i det hela är till det bättre; den syftar nämligen derpå att af jorden vinna en afkastning af ökad värde, som ger föda åt flera menniskor och åt flera kreatur än förut. Förbättradt system för åkerbrukets ordnande, bättre redskap för dess bedrifvande, och bättre beräknadt omvårdande af jordens alster äro de medel, hvilkas fortsatta begagnande skall, som man hoppas, medföra önskade följder. Landtbruksskolan vid Sjögestad, med sin insigtsfulle lärare och nistiske föreståndare, har i sin mån bidragit att befordra det allmänt åsyftade, fast-

än ännu aflägsna, ändamålet; således bör man tro sig kunna förvänta, att Östergöthland skall bibehålla sitt rum såsom ett af de mest produktiva landskap uti riket.

Af härvarande bergverk är kopparverket vid Åtvidaberg nu såsom förr det förnämligaste, så mycket mera, som tillverkningen derstädes år 1847 uppgått till 3,127 Skepp:d garkoppar. Nya koppargrufvor eftersökas, och ett par anledningar äro försökte utan framgång.

Jernverkens antal är hufvudsakligen oförändradt, blott ökad med någon mindre jernmanufaktur; men den på sednare åren försvårade afsättningen samt ökade priser på skogsförnödenheter föranleda nedläggande af smide i större mån, än den några år förut skedda tillökningen derutaf.

Nya garfverier och färgerier anläggas på landet, men dervarande pappersbruk äro så litet lönande, att deras antal troligen minskas. Nutidens anspråk på papperets beskaffenhet kunna i allmänhet ej motsvaras utaf de enkla anstalter, som vid pappersbruken på landsbygden finnas, och som ännu qvarhålla dessa, i liten skala gjorda, anläggningar uti ett temligen gammaldags skick.

Tull-mjölqvarnarnes stora antal fortfar oförändradt, men med tillökning af qvarnstenarnas. Af husbehofs-mjölqvarnar äro flera anlagda.

Sågverkens antal har förökats, äfven med finbladiga, såsom en följd af de höga priserna på skeppningsplankor, hvilka några år voro särdeles förmånliga för skogsägare, och hvilka äfven något förhöjt priset på de plankor och bräder, som, med mindre anspråk på noggrannhet, försäljas till förbrukning inom orten.

Öfriga industriella anläggningar på landet äro uti temligen oförändradt skick; likväl synes pottaske-tillverkningen vinna mera framgång.

Handeln i allmänhet har vunnit uti liflighet under dessa fredliga år, dels genom lättare tillgång på rörelsemedlet, penningar, samt genom ökade och utvidgade kredit-anstalter, dels ock genom den efterfrågan, som varit och deraf följande fördelagtiga afsättning af spannmålen, som är ortens hufvudprodukt, äfvensom af alla andra landtmannavaror. Landtmannens inkomster af sin försäljning hafva varit goda; derföre har han ock i sin mån köpt mera köpmannavaror till förbrukning, än andra år, då inkomsterna varit mindre. Rörelsen uti städerna skall omnämnas särskildt för hvar och en af dem. På landsbygden är den störst vid marknaderna, hvaraf 18 stycken om året hållas på 10 särskilda marknadsplatser, hvarförutan så kallade sädesmöten vintertid ske uti norra skogsbygden, då slättbonden afsätter spannmål åt sina denna vara behöfvande eller uppköpande grannar i de norra socknarna och från Nerike. Jemväl äro så kallade torgdagar vid Motala verkstad och Waldemarsvik, då kringliggande orten säljer eller köper landtmannavaror af alla slag, äfvensom vissa enklare handtverksvaror.

Af öppna bodar finnas många nog på landsbygden, hvilket väl understundom kan vara beqvämt för de kringboende, men hvarest priset är högre än i städerna, utan att varans beskaffenhet motsvarar skillnaden.

Den olöfliga handeln eller lurendrejeriet synes vara mycket inskränkt mot förra tider, om man skall döma efter de varor, som finnas till köps.

Rörelsen på Götha kanal tilltager, ehuru långsamt, såsom troligen beroende mera af den i allmänhet tilltagande folkmängdens och förmögenhetens ökade behof, än af någon ny rigtning för handeln eller uppkomst af nya industrigrenar eller hastigare utveckling af de gamla. Likväl har transporten af sill på kanal-linien uppgått från ungefärligen 4,000 tunnor till 8,500, och den af tackjern från ungefärligen 6,000 Skepp:d till 8,400. Förhållandet visar sig dock bäst utaf uppgifterna om de kanal-afgifter, hvilka här erlagts, och som utgjort:

år 1842	27,615: 54. 10.	och transito vid Mem dessutom
„ 1843	26,057: 15. 7.	. . . af 17 fartyg . . . 712: 15. 2.
„ 1844	26,172: 33. 6.	. . . „ 18 „ . . . 769: 4. 4.
„ 1845	27,661: 19. 6.	. . . „ 29 „ . . . 1,828: 46. 2.
„ 1846	37,075: 41. 11.	. . . „ 22 „ . . . 1,267: 20. 11.
„ 1847	31,125: 28. 10.	. . . „ 21 „ . . . 710: — 4.

Såsom någonting föga vanligt må nämnas, att år 1845 gick genom kanalen ett ifrån Portugal kommande fartyg till Calmar.

§. 4.

Binäringar.

Den binäring, som sysselsätter de flesta händerna, är nu likasom förr husslöjden, ehuru väl det sednare tiders råämne, som hitföres från andra sidan verldshafvet, i många afseenden utträngt de mera bearbetade inhemska. Bomullsväfnadernas billiga pris föranleder ett mera och mera utsträckt bruk deraf, i stället för de dyrare linneväfnaderna, och lättheten att förskaffa sig bomullsgarn af hvad slag och hvad myckenhet som helst, samt af fullkomligt lika jemnhet och finhet, föranleder dess begagnande tillsammans med ullgarn till de flesta kvinnornas vinterkläder och till nästan alla sommarkläder. Männernas vinterkläder förblifva ännu de gamla yllna och skinnpelsen, men när sommaren blir varm begagnas mycket bomullsrockar. Allmogens flesta kläder väfvas hemma, ehuru väl någon del köpes dels på marknaderna dels af kringvandrande Westgöthar.

Som hemspånad aldrig sker af bomull, så är åtgången af fabriks-bomullsgarn ganska betydlig. Förutom hvad som från städerna utom provinsen kan anskaffas eller på marknaderna köpas, uppgår försäljningen uti städerna inom länet till ett högst betydligt och sig hittills årligen ökande belopp. Detta förhållande har ock gifvit goda skäl för anläggning af förut inom länet osedde bomullsspinnerier af tillsammans nära 11,000 spindlar, hvilka ej sakna afsättning utaf sin årligen tillverkande mil-lion skålpund garn.

Männernas hus- och hemslöjd, småsmiden, träarbeten och handverk, stå vid ungefärligen samma punkt, som sednaste underdåniga berättelse omförmäler. Ävenså kolning och öfriga skogsprodukters beredande för en lättare afsättning. Sjöfart och fiske hafva ej heller på sednare åren blifvit af mera betydenhet än förr, ehuru väl de för beboerne af skärgårdens klippor kunna enskildt utgöra en hufvudnäring, hvar-af dessa hemta en viss välmåga.

Af jagten är ringa behållning, och ehuru måhända flera nu än fordom idka den, så idkas den med mindre urskiljning och mindre skicklighet; de mera bildade hafva så mycket öfvergått till andra mera stillasittande tidsfördrif, och de mera obildade efter-träda dem i saken, men ej i konsten. Jägareföreningen söker emedlertid att göra för-fattningarne om villebrådet bevarande under förbjuden tid verksamma i möjligaste måtto.

Rofdjur äro anmälda dödade:

År 1842	Vargar 21.	Loar 8.	Räfvar 654.
„ 1843	„ 41.	„ 15.	„ 505.
„ 1844	„ 24.	„ 3.	„ 579.
„ 1845	„ 18.	„ 5.	„ 618.
„ 1846	„ 22.	„ 9.	„ 619.
„ 1847	„ 11.	„ 4.	„ 668.

Salpeternäringens idkare äro nu mera få till antalet, och har tillverkningen af denna vara utgjort:

År 1842	301	Lisp:d leverade af	5 personer.
„ 1843	371	„	10 „
„ 1844	390	„	8 „
„ 1845	356	„	7 „
„ 1846	244	„	5 „
„ 1847	357	„	5 „

tillsammans 2,019 Lisp:d eller per medium 336 Lisp:d årligen.

Forslandet af varor fortfar att vara en tillfällig binäring för vissa trakter af länet, och kan vissa årstider inbringa god kontant behållning för mindre jordbru-

kare. De, som hafva större jordbruk, finna ej sin uträkning vid sådan sysselsättning för sina dragare.

En vigtig binäring är bränvinsbränningen, som för många varit en utväg att vinna välstånd och för många en källa till olyckor. Emedlertid kan för den fördomsfria betraktaren ej nekas att denna näring uti orten medfört stora ekonomiska fördelar, synnerligen derigenom att den sätter jordbrukaren i tillfälle att göra halmen för nötkreaturen mera närande och mjölkgifvande än den är uti ofuktadt tillstånd, och derigenom att den för bättre pris och med ringare möda, än andra hittills funna utvägar, befordrar fetma hos oxar och svin; härigenom har ett större antal kreatur kunnat födas på samma fodertillgång, som annars åtgått åt ett mindre, och således spillningen förökats till underhållande af jordens bördighet och dess förbättrande. Bränvinsbränningen har ock gifvit tillfälle att taga en ögonblicklig vinst af i större skala odlade potäter; men anledning är att förmoda att sådant skett till jordbrukets mehn i det hela, ehuru väl det haft fördel med sig för dem, hvilka uti små täppor på dålig jordmån knappt kunnat åstadkomma annat än potäter, som afyttrats till de brännerier, der tillverkningen varit ställd på afverkning utaf sådana materialier.

Genom sednare årens tilldragelser har emedlertid antalet bränvins-pannor år efter år förminskats. Deras antal utgjorde

År 1842 . .	5,641,	med en afgift af 63,460 Riksdaler, minskades
„ 1843 till	5,386,	
„ 1844 „	4,824,	
„ 1845 „	4,486,	
„ 1846 „	4,026,	
„ 1847 „	3,832,	med en afgift af 46,519 Riksdaler.

Tio år förut, eller år 1838, utgjorde antalet 7,291 och är således minskadt till nära hälften mot den tiden. Orsakerna härtill äro hufvudsakligen tvänne; i första rummet den tillökade beskattningen, hvarigenom de hemmansägare, hvilka förr uppgåfvo sig till bränvinsbränning med helt små pannor, blott för att en och annan gång på hösten eller våren begagna dem till inskränkt husbehofsbränning, funno sig betungade med en afgift och åtföljande besvär, som ej motsvarades eller uppvägdes af behållningen på sjelfva den beskattade rörelsen, hvarföre de dermed upphörde. Den andra verkande orsaken är att den ökade beskattningen, hvilken för större pannor och för konstbrännerier blef betydlig, föranledde ständigt förbättrade uppfinningar till skyndsammare afverkning af bränvin, och ett fullständigare tillgodogörande af allt det spirituösa som uti spannmålen eller potäterna innehålles, hvarigenom ägarne till sådana brännerier kunde undersälja dem, hvilka hvarken ägde förlag nog att

anlägga de nyare och dyrare verken eller insigter nog att begagna dem med tillfyllestgörande framgång; men de, som anlagt bränneri-verk enligt nyare uppfinningar och som veta att ändamålsenligt sköta dem i öfverensstämmelse dermed, de hafva deraf haft så betydliga fördelar, att det låter befara sig att konstbränneriernas antal ökas och således jemväl bränvins-tillverkningens myckenhet. Denna myckenhet har äfvenväl ökats genom missbruk, som eluderat författningen, samt genom öfverträdelse af djerfvaste slag, hvilka kronobetjeningen icke kunnat tillräckligen hämma, af brist på stöd vid sina åtgärder härutinnan.

Krogväsendet kan med skäl räknas till binäringarnes antal. Det har egentligast sin rot uti städerna samt de gästgifvaregårdar, som äro belägna vid stora landsvägen mellan Nyköping och Jönköping, och några få andra ställen, der spisning för arbetare eller resande ej kan undvaras. Högst få krogar finnas för öfrigt tillåtna på landsbyggden, men lönnkrögeri uti stugor, dels utmed vägar, dels enstaka, öfvas alltför mycket, och kronobetjeningens bemödande att förhindra sådant äger ej uti lagarna och lagskipningen det stöd, som erfordrades om ändamålet skulle vinnas. Af fruktan för lönnkrögeri måste ock tillstånd till hållande af spisning med bränvinsminutering vid marknader och auktioner gifvas mindre sparsamt, än önskligt vore. Denna binäring sysselsätter därför långt flera personer än samhällets väl kräver, jemte det att den motarbetar laglydnad och befordrar lagbrott.

§. 4.

Allmänna anstalter.

Intet län uti riket lemnar så stora statsbidrag, som Östergöthland. Af dess 5,470 hemman utgöras årligen ständiga räntor, afradsspannmål och kronotionde till belopp understundom öfverstigande 500,000 Riksdaler b:ko, förutom rotering och rustning, Klereci-statens underhåll, skjuts och väghållning, m. m. Personella bevillingen och den för egendom och rörelse, bränvinsbrännings-bevillingen oberäknad, uppgår till vid pass 100,000 Riksdaler b:ko. Från landtränteriet remitteras till hufvudstadens uppbördsverk öfverhufvud årligen 440,000 Riksdaler b:ko; det öfriga af uppbörden utgår till vederbörande inom länet.

Emedlertid är folket angeläget om att riktigt och i rättan tid erlägga sina skatter. Restantierna utgöras merendels blott af bristande arrenden och af bötesmedel.

Skjutsningsbesväret är nu på många ställen lindrigare än förr, sedan entreprenad om skjutshållningen kommit till stånd vid 33 gästgifverier af de 79 stycken, som i länet finnas. Visserligen fortfara likafullt de fleste reservskjutsskyldige att alltjemt

skjutsa, men den högre skjutslegan lemna större ersättning och de hållskjutsskyldige slippa med temligen lindrig afgift. Der icke kringboende allmoge vill förbinda sig att vid behof biträda skjutsentreprenören, kan likväl svårligen entreprenad tillvägbringas i anseende till det olika antal hästar, som på olika dagar utgår, och hvilket ena dagen kan vara **12** och den andra **60**. — Mycket tvifvelagtigt är dock huruvida entreprenaderna på de mest befarna vägarne kunna fortgå utan tillökning uti afgiften, emedan entreprenörens hästar, hvilka dagligen skola gå i skjuts, så hastigt förbrukas, och inköpet har år efter år blifvit fördyradt.

På förbättring af landsvägarne har de sednare åren mycket arbetats, genom omläggning, der besvärligare backar förekommit. Isynnerhet har sådant ägt rum på den från Norrköping genom Linköping åt Grenna gående landsväg; men då dessa förbättringar till stor del infalla under en sednare tidpunkt, än denna underdåniga berättelse skall omfatta, torde närmare upptagande af dermed förknippade omständigheter lämpligast böra uppskjutas till den näst afgifvande.

Nya vägar äro ej till någon större betydighet anlagda under nu ifrågakvarande tidsperiod.

Associations-benägenheten har utvecklats sig mera och mera äfven uti större skala. År **1845** trädde i verksamhet ett bolag, som bildat sig för att genom amorterings-lån lätta skuldsatta jordägares bekymmer och bereda tillgångar till stående lån mot hypotek af fastighet på landsbygden inom länet. Snart slöto sig dertill åtskilliga jordägare inom Tjust härad af Kalmar län, och vid slutet af **1847** voro uti bolaget inträdde **747** delägare, som, med ett jordvärde af **6,850,788** R:dr banko, vunnit inträde för **3,152,788** R:dr **16** sk., deraf inom Östergötland **2,731,128** R:dr **16** sk. Af dessa delägare hade **687** uttagit amorteringslån till ett belopp af **2,393,236** R:dr **32** sk., hvaraf inom Östergötland **2,091,386** R:dr **32** sk. banko. Man kan beräkna att tre fjerdedelar af denna summa begagnats till inlösande af förutvarande gravationer uti de pantsatta egendomarna. Till bedrifvande af denna hypoteksförenings rörelse kontraherades år **1846** ett vilkorligt utrikes lån af **10** millioner mark Hamburger banko, att efter behof indragas; men intill **1847** års slut var genom vexlar indraget endast **3,150,000** mark.

Östgötha Banks oktroy upphörde med Juni månad år **1847**, hvarefter ett nytt bolag under namn af Östgötha enskilda Bank öfvertog samma rörelse, hvarom sådan öfverenskommelse med gamla bolaget gjordes, att ingen rubbning uti ortens penninge-förhållanden dervid förspordes. Utredningen af gamla bolagets angelägenheter skedde med lätthet, och föga betydliga förluster ägde rum på osäkra fordringar. För att till slut följa den öfersigt af bankrörelsen som intogs uti sednaste underdåniga Femårs-berättelsen, torde enahanda uppgifter här böra för de påföljande åren införas i afseende på ställningen vid hvarje halft års slut, nämligen:

	Kontant			Utelöpande Sedelstock.	Fordringar.				Skulder.				
	Kassa.				Diskont-lån.	på kreditiver.			Depositioner.		Lån.		
1842. Juni	278,546	41	—	981,189	—	959,336	43	287,410	—	157,241	32	100,000	—
„ December	476,938	30	2	960,098	—	992,082	40	7,950	—	208,461	32	intet.	—
1843. Juni	191,672	30	—	915,372	16	882,578	1	376,220	—	108,021	32	143,866	32
„ December	514,643	11	3	916,239	16	854,548	45	2,450	—	150,941	32	intet.	—
1844. Juni	252,909	34	—	921,260	—	932,049	15	384,400	—	173,301	32	174,020	35
„ December	453,375	22	—	912,536	32	1,058,280	35	8,920	—	210,686	32	42,697	43
1845. Juni	352,090	15	—	909,319	32	840,672	32	383,450	—	206,133	16	160,834	4
„ December	610,634	15	—	1,093,363	—	1,175,802	1	7,250	—	340,170	—	30,000	—
1846. Juni	301,292	25	—	1,194,526	16	1,096,027	7	386,370	—	258,800	—	26,060	20
„ December	844,832	7	—	1,231,964	32	1,063,954	16	—	—	316,130	—	—	—
1847. Juni	512,544	39	—	1,228,121	16	937,513	4	47,770	—	44,180	—	—	—

Brandstods-föreningarne hafva uti detta län betydliga summor tecknade; uti allmänna Brandförsäkrings-verket för städerna har

Norrköping försäkradt till ett värde af R:dr B:ko	3,592,854,	deribland några machinerier.
Linköping	” ”	821,800.
Söderköping	” ”	261,980.
Wadstena	” ”	528,200.
Skenninge	” ”	88,100.
		<u>5,092,954.</u>

Uti Försäkringsbolaget för lösegendom uti städerna, har

	Machinerier.	Varulager.	Annan lösegendom.	Deribland för Tjenstehjon.
Norrköping försäkradt	2,248,070.	2,084,560.	825,290.	30,540.
Linköping	—	205,170.	225,150.	2,000.
Söderköping	—	41,050.	55,190.	200.
Wadstena	—	48,500.	75,790.	1,360.
Skenninge	—	59,500.	17,560.	1,700.
	<u>Summa 2,248,070.</u>	<u>2,436,380.</u>	<u>1,194,960.</u>	<u>—</u>

Uti länets Brandstodsbolag för landet är försäkradt till ett värde af: för hus b:ko R:dr 17,652,970, och för lösegendom 10,774,540; hvaraf från den 1 Mars 1847 till den 1 Mars 1848 tillkommit för hus 623,670, och för lösegendom 521,900.

Tillsammans är i länet brandförsäkradt:

	Hus.	Lösegendom.
i städerna	5,092,954.	3,879,410.
på landet: uti länets anstalter	17,652,970.	10,774,540.
uti allmänna Brandförsäkringsverket, såsom förut	2,168,781.	—

Summa 24,914,685. 14,653,950.

Härförutan är åtskillig egendom brandförsäkrad uti utländska anstalter.

Nya Länsfängelset, hvars byggnad sattes i verket år 1842, blef så pass färdigt år 1846, att en våning kunde begagnas från midsommarstiden och det hela från medlet af December, ehuru väl åtskilligt för husets fullfärdiga skick då ännu återstod. Byggnaden är i 3 våningar, inrättad med 96 små och 6 stora celler, förutom 3 mörka, sjukrum, ransakningsrum, arkivrum, boningsrum för fängelse-direktören, vaktkarlar och vaktqvinna. samt kök med rum för kökspersonalen, källare och förrådsrum. Särskild byggnad är uppförd till bryggghus, bagarstuga, tvättstuga och vedbod. Alltsammans är beläget på en rymlig plats; omgifven af en hög mur, hvarinom jemväl finnas 10 särskildt afplankade platser för fångarnes, turvis, vistande i fria

luften. Cellerne uppvärmas genom varmt vatten, som ledes inuti rörgångar genom alla våningarne. Byggnadskostnaden har uppgått till vid pass 124,000 Riksdaler banko, och kommer att något ökas för anläggning af en vattenledning.

Cellerna äro sunda, tillräckliga och behöfligt varma, när allt, såsom här skett, noga och omsorgsfullt iakttages uti föreskrifven ordning. Förut uti gamla länsfängelset ofta rådande sjukdomar äro i det nya sällan förekommande, och helsotillståndet vanligen ganska godt. Först mot slutet af år 1848 visade sig skörbjugg hos några fångar, som suttit häktade alltsedan vintern år 1847. Antalet i länshäktet förvarade fångar var

	Sista Juni.	Sista December.	För hela året.	Transport-fångar.	Aflidna.
år 1842	133.	112.	957.	311.	13.
» 1843	143.	107.	1,028.	287.	8.
» 1844	92.	123.	940.	337.	3.
» 1845	112.	112.	987.	406.	8.
» 1846	154.	120.	1,152.	438.	12.
» 1847	106.	84.	955.	336.	6.

Härvid anmärkes dock, att åren 1842 och 1843 voro på länshäktet förvarade mera än 40 till allmänt arbete dömda personer.

Efter 1847 års utgång har antalet ytterligare minskats, och det tyckes som den tråkiga ledsnaden uti ensamhetsfängelset verkar på de fleste häktade derhän, att de hellre åtnöja sig med en billig dom, än de klaga deröfver, hvaremot besvär oftare ägde rum förr, då lifvet uti gemensamhetsfängelset muntrades genom samtal med kamraterna, hvaraf ofta nog en och annan var glad och pratsam, och nöjet att höra en sångerska då och då inträffade. Genom den ständiga omvexlingen af ankommande och afgående, befunno sig fångarne också uti en fortfarande beröring med världen, hörde åtminstone mera omtalas hvad som der skedde och visste utvägar att meddela sig med sina bekanta. Nu är allt detta förhindradt, undantagandes vid resorna till ransakning på landet, då gemenskapen ej kan helt och hållet förekommas. Brott inom fängelset har härstädes icke inträffat och högst sällan någon sådan olydnad, att den måst straffas med arrest uti mörkt rum.

§. 5.

Städer och Köpingar.

Norrköping tillväxer fortfarande. Folkmängden, som enligt mantalslängderna vid 1842 års början utgjorde 13,204 personer, uppgick vid 1847 års slut till

14,857, och har således på 6 år ökats med 1,652 personer, eller öfverhufvud med 275 årligen.

Efter de underrättelser, man äger sedan förflutna tider, skulle Norrköpings folk-mängd år 1650 utgjort vid pass 5,000 personer, och hundra år derefter omkring 7,000; år 1810 var den omkring 9,000; vid 1836 års början var den 12,251, och vid 1848 års slut 15,230. Tillväxten har således de sednare 13 åren varit lika stor, som under de näst föregående 26 åren, eller skett dubbelt så fort och fler-dubbelt fortare än under sista hälften af förflutna seklet.

Vid 1842 års början funnos 6,018 af mankön och 7,186 af qvinkön; förhål-landet var då såsom 100 till 119 $\frac{3}{4}$. Vid 1847 års slut fanns 6,785 af mankön och 8,071 af qvinkön; förhållandet var då såsom 100 till 118 $\frac{3}{8}$. Som likväl en betyd-lig del af folkmängdens tillökning skett genom inflyttningar, så kan af förenämnde förhållanden icke dragas några slutsatser i afseende på stadens och stadslifvets der sundhet eller inverkan på lifslängd, o. s. v.

Tillväxten uti invånarnes antal är en följd af tilltagande fabriksrörelse och han-del. Fabriksrörelsen består hufvudsakligen uti ylle-manufaktur, hvaraf klädes-tillverk-ningen egentligen bedrifves lifligt och utvidgande sig på sätt redan sednaste underdå-niga Femårs-berättelse uppgifver. Då densamma upptager förhållandet härmed för hvar femte år från 1818, täcktes Eders Kongl. Maj:t nådigst tillåta att nu får föl-jas samma ordning och således uppgift lemnas för åren från 1843 till och med 1848, hvarigenom ock uppgiften kommer ett år närmare nuvarande tid, än annars blefve fallet.

	Antalet af arbetare vid Ylle-manufacturen.	Ylle-manufaktur-tillverkning.	
		Alnar.	värde.
År 1843	3,322.	636,940.	3,968,980 R:dr.
„ 1848	3,124.	865,500.	4,794,859 „

Under förestående period af fem år har således fabrikationen ej allenast ökats, utan äfven på det sätt gått framåt, att ett mindre antal arbetare år 1848 tillverka-de en större quantitet varor till högre värde, än år 1843. Då sistnämnde år på hvarje arbetare kunde beräknas en produkt af nära 192 alnar uti ett värde till 1,194 $\frac{1}{4}$ Riksdaler, så kan år 1848 på hvarje anställd arbetare beräknas en produkt af 277 alnar, i värde till 1,535 Riksdaler, utan att priserna nu voro högre än år 1843, utan tvärtom. Sådant är en följd af förbättrade machinerier, hvaruti yllefabrikanter-ne försöka att följa med uppfinningarna uti de större fabriksländerna, och hvaruti nu är en högst märkelig skillnad mot för 30 år sedan, då tillverknings-värdet för hvarje arbetare år 1818 ej kunde beräknas högre än till 979 Riksdaler. Nu åstadkommer således en arbetare med tillhjälp af nyare machinerier en produkt af nära 60 procent

högre värde, än då för tiden kunde åstadkommas af arbetaren. Kardmaskiner à système continue, mule Jenny-spinnmaskiner, Jacquard-väfstolar och ångpannor samt förbättrade appreteringsredskap införas mera och mera, så väl till påskyndande af de 50 särskilda behandlingar ullen skall genomgå innan deraf blir fint och färdigt kläde, som till bibringande af den vackra yta, hvilken numera erfordras för att göra varan begärlig. Häruti nedläggas årligen betydliga kapitaler, hvaraf mycket tid efter annan måste afskrifvas alltefter som nya uppfinningar träda fram och göra sig gällande framför de gamla, hvilka då måste afläggas såsom ogagneliga.

Endast under den korta tidrymd, hvilken egentligen utgör föremål för denna underdåniga berättelse, visar sig nogsam, hurusom osäkerheten om Riksdagarnes beslut i afseende på tullstadgandena omedelbart inverkar på klädesfabrikernas verksamhet. Efter hvarje Riksdag, då frågan om tillåten införsel af kläde varit allvarsamt bragt å bane, men afslagits, har ylle-manufacturen hastigt ökats. Efter Riksdagen 1841 utvidgades fabrikationen så, att den från 569,651 alnar för år 1842, med värde af 3,484,198 Riksdaler, uppgick påföljande år till 636,940 alnar med värde af 3,968,980 Riksdaler, hvarest vidare anmärkningsvärd ökning ej ägde rum förr än efter 1845 års Riksdag, då villrådigheten åter upphörde och tillverkningen från 661,446 alnar, som den var år 1845, med ett värde af 4,028,521 Riksdaler, år 1847 uppgick till 738,848 alnar, med ett värde af 4,249,203 Riksdaler, samt år 1848 ytterligare till 865,500 alnar, med 4,794,859 Riksdalers värde, hvilken fabrikation troligen detta år ännu mera förökas. Säkerhet och bestående system uti lagstiftningen för näringsförhållandena är ett vilkor, hvarförutan ingen näring ger de fördelar åt samhället, som den kunde gifva.

Förutom klädesfabrikerna med ullspinnerier och färgerier, m. m., funnos år 1847 uti staden 1 pappersbruk med ett tillverkningsvärde af vid pass 100,000 Riksdaler; 1 sockerbruk med 25 arbetare och tillverkningsvärde af 240 à 250,000 Riksdaler; 1 snusfabrik med omkring 80,000 Riksdalers tillverkning; 1 större mekanisk verkstad, med 130 à 140 arbetare och 60 à 70,000 Riksdalers tillverkning, samt 1 mindre. Dessutom funnos åtskilliga smärre inrättningar, nemligen 1 fabrik för bomullsväfnader och 2 kattuns-tryckerier, 1 fabrik för spelkort, 2 för lack, 1 för såpa, 4 för stärkelse, 2 för speglar, 4 för strumpor och mössor, 2 för linneväfnad, 3 för knappnålar, 2 för lackerade blecksaker, 2 för talgljus, 1 kemisk tecknisk fabrik uti liten skala, och 2 för tobaksberedning. För raspning af färgträd funnos 3 inrättningar; 1 benqvarn och 9 mjölkqvarnar, samt dessutom åtskilliga handtverkerier.

Summa tillverkningsvärde af stadens fabriker och inrättningar, förutom kvarnarna, är uppgifven att hafva utgjort år 1847 vid pass 4,920,000 Riksdaler. Om härifrån afräknas värdet af utifrån importerade rudimaterier, och värdet af sådana tillverkningar, som ingå uti summan af andras, så visar sig att man med säkerhet kan beräkna den i Norrköping skeende förädlingen af inhemska alster till en summa af 4 millioner Riksdaler banko.

Oanmärkt bör icke lemnas, att 1847 begynte anläggningen af ett bomullsspinneri inom staden, ämnadt för 6000 spindlar med tillverkning af 100 skålpund garn årligen på hvarje spindel.

Den till Motala verkstad hörande afdelningen uti Norrköping utgör i och för sig en ej obetydlig verkstad, der jernfartyg byggas, ångmachinspannor förfärdigas och ångfartyg ofta repareras. Den sysselsätter omkring 300 arbetare, hvilka, jemte sin bergning för tillfället, förvärfva en konstfärdighet, som gagnar dem igenom hela lifvet och äfven torde spridas i samhället.

Äfven handelsrörelsen har ökat sig år efter år, hvaruppå tullen är en tillförlitlig mätare. Tullmedlen utgjorde:

År 1842	R:dr 226,016,
„ 1843	„ 257,222,
„ 1844	„ 254,580,
„ 1845	„ 248,610,
„ 1846	„ 304,527,
„ 1847	„ 284,446 (hvaraf för ull 72,191: 6.)

De import-artiklar, som under denna tid hufvudsakligast ökat sig, äro kaffe, från 122,555 skålp:d till 355,313, och ull från 357,196 skålp:d till 746,965, och saltad fisk från 14,213 tunnor till 27,876. Bland exporten har spannmål begynt att blifva af mera vigt än förr, då föga eller intet deraf utskeppades. År 1847 utskeppades 54,600 tunnor, för det mesta hvete, råg och ärter. Antalet ankommande och afgående fartyg har fördubblats.

På Stockholm gående ångfartyg lemna bolaget god vinst af passagerare och varor.

Staden ägde år 1847 26 egna fartyg om något utöfver 1,000 läster, oberräknadt 4 ångfartyg om 212 hästars kraft och 8 däckade lastpråmar dertill.

Den ökade sjöfarten och handelsrörelsen har väckt tankan på anläggandet af en reparations-docka vid ett varf, som tillhör ett särskildt bolag, och hvilket arbete år 1847 sattes i verket med bolagets egna tillgångar utan bidrag från statens sida, till stor nytta för ögonblicket genom en mängd sysslolösa arbetares sysselsättande

och till mycken förmån i framtiden vid skeppsreparationer. Dockan rymmer 2 ångfartyg af de vanliga dimensionerna på en gång, och vattnet har 10 fots djup.

Ullmagasinet uppfyller sina bestämmelser på det sätt, att det emottagit ull:

År 1842	—	—
„ 1843	177,057	Skålp:d,
„ 1844	198,674	„
„ 1845	161,168	„
„ 1846	182,589	„
„ 1847	246,890	„

Skolväsendet i staden är fortfarande på en god fot. Lärdoms- och Apologist-skolan är i sitt af staden byggda och väl underhållna stenhus mera besökt än förr. Lärdomsskolan har bevistats af 60 lärjungar och Apologistskolan af nära 100. Swartziska Friskolan, Gustavianska Barnhuset med sin skola för gossar, Läse- och arbets-skolan för flickor med dertill hörande Elementar- eller så kallade Abc-skola, Söndags-skolan för flickor och Mobergska skolan äro i samma förhållande, som uti den 1839 underdånigst afgifna berättelse omförmäles. Ebersteinska läroverkets Vexelundervisningsskola besökes vanligen af 200 lärjungar; dess Söndagsskola vanligen af 200 och dess Techniska afdelning af 20 till 30 stycken. Härförutan öppnades år 1846 den 1 April stadens Folkskola, beräknad för 120 gossar och 80 flickor, och i sammanhang dermed är inrättad en Slöjdeskola för 24 st. ynglingar, beräknad att ökas till 48.

De fromma stiftelserna, Reuterskiöldska Barnhuset, gamla Fattighuset och Fattigarbetshuset samt Sjömanshuset, fortfara oförändrade. Det nya fattig-arbetshuset, som kom i verksamhet år 1842, och om hvars tillkomst och organisation nämndes uti senast afgifna underdåniga Femårsberättelse, uppfyller sitt ändamål att förekomma och hindra tiggeri, till både de behöfvandes och de betalandes belåtenhet. Det är endast sjelfsväldet, som deraf finner sig besväradt. Omsorgsfull verksamhet hos fattigvårdsstyrelsen, uppoffrande nit och vaksamhet hos tillsyningsmännen, äro vilkoren för detta, här lyckade, resultat. Försörjningsutvägar erbjudas af fabrikena, varfven och handeln, åt hvar och en, som har helsa och krafter. Arbetarne äro väl hållna, och många bland dem spara tillsammans för äldre dagar eller för bättre utkomst. Tjugufyra personer, som sjelfve varit fabriks-arbetare, äga nu klädesfabriker; ett par hundra sådana hafva egna gårdar, och uti Sparbanken hafva, förutom enkor och barn, 1,007 arbetare uti staden kapitaler insatte.

Sammanräknas hvad personer af tjänande och arbetsklassen hafva uti Sparbanken insatt, uppgår det till mera än 100,000 Riksdaler banko af de 159,000 Riksdaler Sparbanken nu innehar.

Stadens Lazarett är rymligt, väl beläget och ordnad.

Hvad angår härvarande Korrektions-anstalt för qvinnor, så hörer den ej uteslutande till staden eller till länet, och lærer erhålla rum uti den underdåniga berättelse Styrelsen för Fängelser och Arbets-inrättningar i Riket afgifver, hvarföre det här uteslutes.

Förutom enskilda årligen skeende hus- och fabriksbyggnader, ske alltjemt arbeten för stadens allmänna bekvämlighet och dess försköning. I sistnämnde afseende bör i främsta rummet nämnas en staty, som på stadens största torg år 1846 restes åt den Segersälle Hjelten, som förenade Skandinaviens båda riken, och den Fridsälle Konungen, som med vishet och högsinhet förde fäderneslandet på den jemna och säkra bana, hvars värde Norrköpings idoge invånare veta uppskatta.

Linköping. Äfven denna stad har tillväxt uti folkmängd, om än ej i förmögenhet, och rörelsen har ökat sig i förhållande derefter. Invånarnes antal, som vid 1842 års början, enligt mantalslängderna, utgjorde 2,032 af mankön och 2,685 af qvinkön, tillsammans 4,717 personer, ägde vid 1847 års slut 2,180 af mankön och 2,951 af qvinkön, tillsammans 5,131. Tillökningen på 6 år är således 416, eller öfverhufvud årligen 69 personer. Männernes antal förhåller sig till qvinnornas såsom 100 till 135.

Staden utvidgas icke genom nya byggnader i förhållande till folkmängdens tillväxt, hvilket är ett säkert tecken att tillväxten utgöres af den fattigaste folkklassen. Denna är också härstädes sammanpackad uti alltför trånga boningar, och härutinnan får man troligen också söka en af de orsaker, som verksammast föranleda den tidiga bortgången af späda barn, hvilken här är, jemförelsevis, utomordentlig. En annan lika verkande orsak torde ligga deruti, att ett så betydligt antal af de födda äro oäkta, hvilkas mödrar icke under hafvande tillståndet iakttaga den försigtighet, som hos modren fordras för barnets bevarande till lif och helsa. Af de 146 barn, som per medium årligen hafva blifvit i staden födde under ifrågavarande tidrymd, äro 27 procent oäkta; nära 16 procent af dem dö under första året, nämligen af de äkta 12½ procent och af de oäkta 24½ procent. På de tre första åren dö 23⅞ procent, nemligen af de äkta 19⅞ procent och af de oäkta 34½ procent.

Fattigvården är betungande. Sedan Fattigarbetshuset inköptes för 7,000 R:dr banko, har det merendels varit upptaget af 60 till 80 personer, hvilka der in naturligt erhålla allt hvad till deras försörjning hörer, och hvarföre kostnaderna, jemte afgifter för huset och dess underhåll, år 1847 uppgingo till 3,733 R:dr 25 sk. banko. Dessutom utbetaltes 470 R:dr 42 sk. till fattiga, som ej bodde der, samt 140 till sådana, som herbergerades uti Mörnarska stiftelsen. Utgifter för underhåll och uppfostran af sådana stadens barn, som ej af föräldrarna försörjas, uppgick till 1,765 R:dr 29 sk.; summa 6,110 R:dr banko. Fattighjonens å inrättningen tillfallande arbetsförtjenst uppgick till den betydliga summan af 1,346 R:dr, och försälj-

ning af sådanas qvarlätenskap till 254; men i anseende till de många barnen, som ligga fattigvården till last, äro kostnaderna kännbara. Uti den så välgörande Friherrliga Mörnerska stiftelsen lemnas husrum och eldning åt något öfver 30 orkeslösa personer, hvilka derjemte af fonden erhålla gratifikationer vid Jul och större högtider, efter bepröfvande af den medlem utaf Friherrliga Mörnerska ätten, som äger rättighet härtill. Härförutan är en förening stiftad för förbättrad föräldravård, hvilkens ädla och omsorgsfulla verksamhet lindrar, tröstar och hjälper uti åtskilliga eländets boningar.

En snus- och tobaks-fabrikation drifves med framgång.

Handel och handtverkerier äro uti lika ställning, som de voro då sednaste underdåniga Femårs-berättelse afgafs; sjöfarten har icke ökats i någon betydlig mån sedan dess, ehuru väl staden har 3 egna fartyg, som segla på utrikes orter.

Undervisningsverken hafva icke heller undergått någon märkbar förändring; men folkskola har inrättats, hufvudsakligen utan stadens egen bekostnad.

Sparbanken, som år 1842 ansvarade för 63,727 R:dr, insatte af 1,017 personer, hade år 1847 uppgått till 117,067 R:dr 45 sk.; insättarnes antal utgjorde vid det årets slut 1,844 personer. På 10 år har insättarnes fond fyrdubblat sig och derutöfver.

Söderköping. Staden är uti tillväxt, ehuru långsamt, och denna synes mera vara att tillskrifva brunns- och bad-anstalterna än Götha kanal. Sjöfarten på kanalen har blott uti ganska ringa mån begagnats till sjelfständig handel af stadens egna handlande eller till ökande af stadens rörelse; det hufvudsakliga som går på kanalen går staden förbi.

Vid 1842 års början utgjorde folkmängden 470 af mankön och 680 af qvinkön, tillsammans 1,150 personer. Vid 1847 års slut utgjorde den 1,169, hvaraf 486 mankön och 683 qvinkön. Antalet män förhåller sig här till antalet kvinnor såsom 100 till 140. —

Vid stadens Tullkammare Mem har tulluppbörden utgjort:

	Summa.	Deraf Exporttull.	Dessutom Stadens Tolag.
År 1842	34,378: 25. —	1,266: 25.	—
„ 1843	5,652: 14. 3.	422: 22.	996: 43. 3.
„ 1844	7,498: 25. 4.	245: 15.	1,094: 20. —
„ 1845	13,714: 15. 10.	426: 8.	1,469: 44. 3.
„ 1846	8,178: 34. —	702: 27.	1,146: 31. —
„ 1847	15,096: 23. 4.	494: 2.	1,735: 39. 6.

Alun-skeppningen på Ryssland har helt och hållet upphört, hvaremot i länet malen krita och skiffermjöl exporteras dit. År 1846 exporterades från Mem till England vid pass 20,000 Sleepers tillhörande jordägare i orten; i öfrigt är exporten högst inskränkt.

Skol-inrättningarna hafva ej undergått någon väsentlig förändring och fattigvården är omsorgsfull. Brunn och bad besökas mycket af långväga resande äfvensom af närboende. Vattenkur-anstalten, hvilken egentligen tog sin första början år 1840, inrättad efter Gräfenberger-sättet, har alla år haft många badgäster och vunnit mycket förtroende. Antalet, som det första året inskränkte sig till 2, ökades snart till 100 af Ståndspersons-klassen, samt utgjorde

År 1844	248 personer,
„ 1845	325 d:o
„ 1846	351 d:o
„ 1847	276 d:o

Derförutan voro de af allmogen, som begagna S:t Ragnhilds brunn, 2 à 300, alla så kallade Gräfenbergare. Sedan nu sådana anstalter äro inrättade på 6 à 7 ställen inom fäderneslandet, och äfven i Finland, hvarifrån många badgäster förut besökat baden i Söderköping, måste antalet naturligtvis här minskas.

Wadstena. Stadens folkmängd, som, hospitalshjonen oberäknade, vid 1842 års början, utgjorde 1,738 personer, hvaraf 685 mankön och 1,053 qvinkön, besteg sig vid 1847 års slut till 1,711, hvaraf 660 man- och 1,051 qvinkön; männernes antal förhåller sig till qvinnornas såsom 100 till 159, hvilket icke är något godt kännetecken på välståndet i allmänhet.

Härvarande Kurhusets journaler ådagalägga att den gamla ärftliga smittan nu synes mera sällan förekomma än fordom, hvaremot öfriga veneriska åkommor tidtals äro både talrika och svåra.

Handel och handtverkerier äro uti enahanda ställning, som då sednaste underdåniga Femårs-berättelse afgafs. Utsigterna att erhålla en hamn väcka hoppet på framtida lifligare rörelse. Spetsknypplingen fortfar att sysselsätta många händer i staden och äfven uti några socknar i grannskapet, såsom en binäring, ehuru föga lönande.

Sparbanken här har haft den framgång, att vid 1847 års slut utgjorde det för 432 insättares räkning deruti inestående kapitalet en summa af 17,358 Riksdaler 42 sk. banko.

Stadens Lärdomsskola har bevistats:

	Adels barn.	Presters d:o.	Borgares d:o.	Bönders d:o.	Andre per- soners d:o.	Summa.
År 1843 af	4.	6.	15.	2.	11.	36.
„ 1844	4.	8.	15.	—	12.	37.
„ 1845	4.	12.	15.	2.	13.	46.
„ 1846	4.	15.	17.	4.	13.	51.
„ 1847	4.	11.	17.	3.	13.	48.

Skenninge. Stadens folkmängd, som vid 1842 års början utgjorde 1,006 personer, hvaraf 428 mankön och 578 qvinkön, uppgick vid 1847 års slut till 495 mankön och 656 qvinkön, tillsammans 1,149 personer. Således tillökning af 148 eller fulla 14 procent, som utgör 2½ procent om året. Antalet män förhåller sig till antalet kvinnor såsom 100 till 133.

Stadens tillstånd i öfrigt fortfar att vara temligen oförändradt. Jordbruket syssetsätter hufvudsakligast dess invånare, och marknadsrörelsen utgör en källa till förvärf, som väl icke grundlägger förmögenheten, men dock utgör ett medel till inkomst och försörjning för ett antal personer, som icke äga något bättre.

Motala. Denna köpings folkmängd uppgick vid 1842 års början till 275 personer och vid 1847 års slut till 430. Rörelsen der heror ännu ej så mycket af sjöfarten, som icke mera af köpingens belägenhet nära Motala verkstad och vid den punkt, der skogsbyggden och slättbyggden stöta tillsammans med sina olika behof och sina olika afsättningsgrenar. Der finnas 4 Handlande, 6 Bagare, 2 Bryggare, 1 Byggmästare, 4 Skomakare, 6 Skräddare och 26 öfrige Handverkare, hvilka alla tyckas hafva sin bergning.

Waldemarsvik. Denna plats fortfar att idka en icke obetydlig rörelse. Åren 1842 till och med 1847 har, öfverhufvud taget, årligen derifrån utskeppats vid pass 2,000 Skeppad Stångjern, förutom Spik samt 10,000 tolfter bräder och plank. Stångjerns-exporten minskas genom sämre konjunkurer, men deremot torde den af koppar framdeles ersätta minskningen, enär ett i grannskapet, inom Calmar län beläget, kopparverk har begynt drifvas med insigt och verksamhet.

Årligen ökas antalet af hus, och på förbättring af hamnplatsen arbetas till större bekvämlighet för rörelsen.

Förutom tvänne Handelshus finnas här 3 öppna handelsbodas, 1 Kopparslagare, 1 Gelbgjutare, 1 Färgare, 2 Garfvare; dessutom Bagare, Bryggare, Smed, Skomakare.

Linköpings Slott den 1 September 1849.

C. O. PALMSTJERNA.

Gust. Nordén.

Fr. Holmquist.

Tabell för Landet inom Östergötlands Län, från och med år 1843, till och med år 1847.

Table with multiple columns detailing land and population statistics for Östergötland from 1843 to 1847. The table is divided into several main sections: 'Hemmental.', 'Utsida af', 'Medelafkastning', 'Underhållna kreatur.', 'Utpöskad värde', 'Brevlåning efter 1841 och 1843 årens förordningar.', 'Ständiga Räntor.', 'Kloster-Stans underhåll.', 'Arrende-medel.', and 'Kostnad för Rättning med afseende på Augments-räntor.' Each section contains detailed data for various categories and years.

Linköpings Stott den 1 September 1849.

C. O. PALMSTJERNA.

Gust. Nordgås.

Fr. HOLMQUIST.

Berättelse öfver Östergötlands län för åren 1842—1847.